

VERSLAG MINISYMPOSIUM

“VERWILDERDE KATTEN OP DE WADDENEILANDEN”

staatsbosbeheer

JASJA
DEKKER
dierecology

van hall
larenstein
university of applied sciences

TITEL

Verslag minisymposium “Verwilderde katten in natuurgebieden”

OPGESTELD DOOR

Jasja Dekker (redactie)

ILLUSTRATIE OMSLAG

Pascalie Karthaus

PLAATS, DATUM

Arnhem, 11 oktober 2016

AANTAL PAGINA'S

12 pagina's + bijlagen

IN OPDRACHT VAN

Nationaal Park Duinen van Texel

CITEREN ALS

Dekker, J.J.A. (redactie), 2016. Verslag minisymposium “Verwilderde katten in natuurgebieden”. Jasja Dekker Dierecologie, Arnhem.

INHOUDSOPGAVE

1. AANLEIDING	3
2. VERANTWOORDING EN DANKWOORD	4
3. PRESENTATIES	5
4. INTERACTIEVE DEEL	10
5. CONCLUSIE	12

Bijlage 1. Deelnemers

Bijlage 2. Presentatie van Chris Smit

Bijlage 3. Presentatie van Hugh Jansman

Bijlage 4. Presentatie van Carlijn van Tijen

Bijlage 5. Presentatie van Remy Rijnders & Irene Groenendaal

1. AANLEIDING

In het Nationaal Park Duinen van Texel komen verwilderde katten voor. Het is bekend dat verwilderde en gehouden huiskatten aanzienlijke aantallen muizen en vogels eten en in sommige gevallen aanzienlijke invloed hebben op de populatiedichtheid van hun prooien.

Er wordt vermoed dat de katten ook op Texel een negatief effect hebben op de wilde fauna, maar hiernaar is op Texel geen onderzoek gedaan, en de aantallen katten in natuurgebieden, hun dieet en de impact op prooidieren zijn niet bekend. Er is dus behoefte meer inzicht te krijgen in de ecologie van verwilderde katten en hun effecten op natuurwaarden, op Texel, maar ook elders. Belangrijke stappen daarin zijn het uitwisselen van tot heden opgedane kennis over de ecologie van (verwilderde) katten en hun effect op de fauna van de andere Waddeneilanden en de vastelandskust, en het scherp krijgen van lacunes daarin.

Om dat te bereiken organiseerde het Nationaal Park Duinen van Texel en Staatsbosbeheer met Jasja Dekker Dierecologie en Van Hall Leeuwarden, op 4 juli 2016 een minisymposium. Het symposium bestond uit een plenair deel waarin onderzoekers de resultaten van hun onderzoek aan verwilderde katten presenteren, en een interactief deel waarin samen wordt bepaald welke nodig is maar nog ontbreekt, en hoe het beheer van de kattenpopulatie in de duinen eruit zou kunnen zien. Het symposium was gericht op beheerders, onderzoekers en studenten. Er waren 19 deelnemers (bijlage 1).

2. VERANTWOORDING EN DANKWOORD

Dit verslag is opgesteld door Jasja Dekker op basis van aantekeningen (hoofdstuk 2) en een geluidsopname van het interactieve deel (hoofdstuk 3).

Dank aan Cor Smit (Nationale Park Duinen van Texel), en Jitske Esselaar (Staatsbosbeheer) en de sprekers voor hun opmerkingen en correcties op het concept van dit verslag, en aan alle deelnemers voor inhoudelijke inbreng.

Deelnemers tijdens het interactieve deel. Foto: Hugh Jansman.

3. PRESENTATIES

Hier worden de hoofdzaken uit de presentaties weergegeven. De presentaties zijn te vinden in de bijlagen 2-5.

Inleiding – Jasja Dekker (Jasja Dekker Dierecologie)

Jasja Dekker presenteerde de aanleiding van het minisymposium en het dagprogramma. Vervolgens sprak hij kort over definities: er is in de communicatie over katten sprake van huiskatten, binnenkatten, buitenkatten, boerderijkatten, zwerfkatten en verwilderde katten. Twee nuttige indelingen zouden zijn (1) katten met of zonder eigenaar, of (2) katten die wel of niet zelf hun voedsel moeten bemachtigen.

Verwilderde katten op Schiermonnikoog – Chris Smit (Rijksuniversiteit Groningen)

Chris Smit presenteerde het onderzoek naar verwilderde katten dat Tjitse op de Hoek, Jurjen Maris, Maarten Schrama, Martijn van der Ende en hijzelf deden op Schiermonnikoog.

De effecten van katten zijn op eilanden relatief groot: er zijn daar vaak van nature weinig tot geen roofdieren, broedgelegenheid voor veel soorten vogels, en daarmee zijn eilanden extra gevoelig voor de introductie van invasieve soorten. Op de Waddeneilanden komen daarbij veel grondbroeders voor. De potentiële effecten van verwilderde katten zijn daar daarom extra groot. Chris Smit is met name ook geïnteresseerd op de effecten die katten kunnen hebben op het voedselweb. Zorgen katten voor concurrentie met velduil en bruine en blauwe kiekendief? Zorgen ze door predatie op konijnen voor effecten op de duinvegetatie? Kennis van de plek van katten in het voedselweb is nodig om de beslissing te nemen om wel of niet in te grijpen. Het is bijvoorbeeld geen ondenkbaar scenario dat een predator als een kat niet alleen de aantallen van een prooi-soort onderdrukt, maar ook de aantallen van een medepredator, bijvoorbeeld een bruine rat, zodat als de kat weg zou vallen, die predatie een relatief grotere invloed heeft op de prooi-soort dan kat en rat samen.

Op Schiermonnikoog wilde men onderzoeken hoe groot de populatie verwilderde katten was, wat de samenstelling van het dieet van de katten was en of het dieet stabiel was over de seizoenen en jaren, of de effecten zijn op de prooi-populaties, en wat activiteit, habitatgebruik en home range van de verwilderde katten is. De vragen werden beantwoord met behulp van cameravallen, analyse van keutels, een enquête en door 9 verwilderde katten uit te rusten met een GPS-zender.

Het onderzoek wees uit dat er ongeveer 50 verwilderde katten op Schiermonnikoog aanwezig zijn. Er werden voornamelijk konijnen, veldmuizen en vogels gegeten. De samenstelling van het dieet was redelijk stabiel.

De enquête wees uit dat de respondenten (18% van de aangeschrevenen) de kat ‘s nachts meestal binnenhielden, de dieren steriliseerden en voerden, en de dieren zelden langer dan 24 uur buiten waren. Deze resultaten geven aan dat er geen overlap lijkt te zijn tussen de verwilderde katten en huiskatten.

Het volgen van verwilderde katten met GPS-halsbanden liet zien dat de dieren vooral ‘s nachts actief waren, geen duidelijke habitatvoorkeur vertoonde, en territoria bezetten, die nauwelijks overlap vertoonden.

Verder lezen

- Op de Hoek, T., Schrama, H., Smit, C, 2013. Verwilderde katten op Schiermonnikoog. De Levende Natuur 114: 4-8.
- Jurjen Maris, 2013. Diet shifts of feral cats at Schiermonnikoog . MSc Thesis, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen.
- Martijn van der Ende, 2015. Behaviour, habitat use and prey preference of feral cats during the breeding season of ground nesting birds on Schiermonnikoog. MSc Thesis, Rijksuniversiteit Groningen/Vrije Universiteit, Groningen/Amsterdam.

Risico's van verwilderde katten in de natuur Is TNR een alternatief voor afschot om hybridisatie te voorkomen? – Hugh Jansman (Alterra, Wageningen Universiteit & Research)

Hugh Jansman presenteerde onderzoek door Alterra aan verwilderde katten. Een vrij recent onderzoek in Zuid-Limburg richtte zich op terreingebruik van verwilderde katten en effectiviteit van beheer door middel van Trap-Neuter-Release (vangen, steriliseren en weer loslaten van katten). Op basis van cameravallen kwam men hier op 2-5 katten per km² bos, en 17-50 katten per km² bos rond de bebouwde kom.

Trap-Neuter-Release was effectief op plaatsen waar het kon worden toegepast: 94 dieren werden gevangen en 82 behandeld. Op veel locaties werd echter geen toestemming gekregen om te vangen, zodat 15 tot maximaal 50% van de populatie werd behandeld. Twee modelstudies wijzen echter uit dat ten minste 50% respectievelijk 70% nodig is om een afname van de populatie te bereiken, mits er geen immigratie van nieuwe dieren plaatsvindt. Voor het voorkomen van hybridisatie met Wilde katten, die recent weer in Zuid-Limburg voorkomen, moet 100% van de verwilderde katten behandeld zijn.

Uit het volgen van het terreingebruik door middel van GPS-halsbanden bleek dat er geen aantoonbare verandering was in het terreingebruik van de katten voor en na sterilisatie, echter de steekproef was klein en de duur van het onderzoek gering.

Het aantal katten wordt bepaald door de beschikbaarheid van dekking en met name door de hoeveelheid aanwezig voedsel. De draagkracht in de natuur is

daarbij onnatuurlijk verhoogd door bijvoeren van verwilderde katten. Effectief beleid is zich richten op beperken van de draagkracht. Dit door het vergroten van draagvlak bij het publiek voor TNR-beheer. Daarnaast is het van belang om de verantwoordelijkheid van eigenaren van katten te benadrukken: zij kunnen zorgen voor minder katten in de natuur door huiskatten te castreren of steriliseren. Tot slot moeten er dan afspraken gemaakt worden over bijvoeren en afspraken hoe risico op hybridisatie met Wilde kat is te beperken: door afschot, TNR, wegvangen, of alle drie.

Vervolgens presenteerde Hugh Jansman kort de resultaten van sectie op 13 verwilderde katten van Vlieland, in 2001. De dieren hadden onder andere bruine rat, eend, en nestjonge vogels gegeten. Er waren duidelijke gevallen van voortplanting (embryo's).

Tot slot besprak Hugh Jansman kort het nieuwe advies van de Raad voor Dieraangelegenheden over zwervkatten, ‘Vat op de kat’ en sloot af met een stelling dat beheer van wilde dieren voor 90% gaat om mensen, en 10% om biologie.

Verder lezen

- Lammertsma, D.R., R. Janssen, J. Van der Hout & H.A.H. Jansman, 2011. Huiskatten in natuurgebieden: kan TNR hybridisatie met de Wilde kat voorkomen? Alterra-rapport 2263, Alterra, Wageningen.

Carlijn van Tijen – Kattenkragen bij huiskatten: deel van de oplossing voor predatie in natuurgebieden?

Carlijn van Tijen sprak over een innovatief middel om predatie van wilde dieren, en dan vooral vogels, door huiskatten te voorkomen. De problematiek van effecten van katten op natuur bestaat uit meerdere aspecten: er zijn de katten die zelfstandig in natuurgebieden leven en katten die voedsel en gezelschap hebben bij een eigenaar, maar ook de natuur intrekken en daar dieren vangen en doden.

Het wijzen van eigenaren op deze problematiek zorgt vaak voor ontkenning of op zijn best op een verdedigende houding van de eigenaar. Gedragsverandering van eigenaren teweeg brengen is daarom moeilijk. Als er een praktische en makkelijke oplossing is, wordt communicatie over het probleem makkelijker. Katteneigenaren hoeven het probleem dan niet meer te ontkennen.

Er zijn wel methoden om het aantal door huiskatten gedode dieren te verminderen. Bekend is het aanbinden van een belletje, maar deze zorgt voor een beperkte reductie van prooien: de kat past zijn gang aan de bel aan. Vaak raken bel en/of riem na verloop van tijd zoek. Een ander middel is de Cat-bib, een soort kunststof slabbetje. Deze is zeer effectief, met 80% vangstreductie, maar onhandig in het gebruik: vervolgonderzoek toonde aan dat na enkele maanden

nog maar 17% van de slabben in gebruik is.

Bioloog Nancy Brendan ontwikkelde een alternatief: een felgekleurde stoffen kattenkraag. Twee onafhankelijke wetenschappelijke studies uit de VS en Australië tonen dat deze kraag prooien langdurig met meer dan 80 % terugbrengt. Dat is aanzienlijk meer dan andere methodes. De kraag is populair bij eigenaren, niet duur, en makkelijk in gebruik. De kraag is daarmee een voorbeeld van burgerparticipatie in natuurbeleid, door samenwerking van markt en eigenaren van katten.

In Australië worden huiskatten gezien als invasieve exoot. Daarom krijgen ecologische effecten van katten meer aandacht van het beleid dan in Nederland. Zo is het registreren, chippen en een halsband aanbrengen bij huiskatten sinds 2013 verplicht in Australië. De Partij voor de Dieren probeert, tot nu toe zonder succes, in Nederland ook registreren en chippen verplicht te maken. Dat is niet alleen vanuit het oogpunt van dierenwelzijn wenselijk, maar ook vanuit het perspectief van de natuurbeheerder.

Carlijn van Tijen eindigt met een oproep om ook in Nederland, als vierde land ter wereld, replicerend en aanvullend onderzoek zou worden gedaan naar de effectiviteit van de kraag als natuurbeleidsmaatregel.

Verder lezen

- <http://www.birdsbesafe.com>
- Willson, S.K., I.A. Okunlola, J.A. Novak, 2015. Birds be safe: Can a novel cat collar reduce avian mortality by domestic cats (*Felis catus*)? *Global Ecology and Conservation* 3:359-366.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351989415000050>
- Hall, C.M., J.B. Fontaine, K.A. Bryant & M.C. Calver, 2015. Assessing the effectiveness of the Birdsbesafe® anti-predation collar cover in reducing predation on wildlife by pet cats in Western Australia. *Applied Animal Behaviour Science* 173: 40-51.
[http://www.appliedanimalbehaviour.com/article/S0168-1591\(15\)00022-2/abstract](http://www.appliedanimalbehaviour.com/article/S0168-1591(15)00022-2/abstract)

Oriëntatiestage Kattenonderzoek Staatsbosbeheer Texel – Remy Rijnders & Irene Groenendaal (Van Hall Larenstein)

Remy Rijnders en Irene Groenendaal presenteerden de voorlopige resultaten van hun onderzoek aan dieet en voorkomen van katten in zeven deelgebieden in het Nationale Park Duinen van Texel.

Het dieet werd onderzocht door keutels te verzamelen op transecten en deze te analyseren op herkenbare prooiresten. In 70% van de keutels werden kleine knaagdieren aangetroffen, 32% bevatte vogels, en 11% bevatte konijn/haas. Van de kleine knaagdieren was 60% Noordse woelmuis.

Daarnaast werden in drie gebieden gedurende 5 weken cameravallen ingezet. Van dit onderdeel van het onderzoek waren op het moment van het symposium nog geen resultaten beschikbaar.

4. INTERACTIEVE DEEL

De discussie werd gestructureerd door de deelnemers van het symposium, in groepjes een aantal vragen te laten bespreken. Elke groep presenteerde kort hun antwoorden, wat leidde tot dialoog en scherp formuleren van uitdagingen en nieuwe inzichten. Hieronder wordt die discussie samengevat.

1) Wat is een handige definitie of indeling van de Huiskat?

De beste indeling is afhankelijk van insteek. Als het gaat om begrip van effecten van katten op natuur, is het zinvol in te delen in wel of niet gevoerd. Maar qua maatregelen is het al dan niet hebben van een eigenaarschap een praktisch kenmerk. Want katten met een aanwijsbare eigenaar kun je vanuit het beleid en wetgeving anders aanpakken dan verwilderde katten. Het blijft natuurlijk zo dat zowel het al dan niet gevoerd worden of al dan niet een eigenaar hebben lastig te zien is aan katten die in de duinen worden gezien, als deze geen halsband hebben.

2) Denk je dat katten een grote impact hebben in het (natuur)gebied waar je actief bent?

Alle aanwezigen van de eilanden denken dat er een impact is in het gebied waar ze actief zijn. Zowel directe gevolgen op prooidieren, maar ook indirect: waarschijnlijk zijn ze concurrent van velduil en andere predatoren. Het zou zelfs goed kunnen dat de aanwezigheid van katten zelf vestiging van sterns voorkomt of het aantallen broedgevallen verlaagd. Je kunt je voorstellen dat in een bepaald gebied je 20 veldleeuweriken hebt, terwijl het er twee keer zoveel zouden zijn zonder kat. Dat is lastig te meten. Het konijn heeft speciale aandacht: welke rol spelen katten in het laag houden of verhinderen van ontstaan van resistentie tegen RHD? Het vermoeden is dat dat aanzienlijk kan zijn: resistentie ontstaat onder andere doordat konijnen de ziekte overleven en zich voortplanten, en de resistentie doorgeven aan de jongen. Als juist in populaties met lage dichtheden verwilderde katten die overlevende dieren en hun nesten prederen, zal resistentie veel langzamer ontstaan. In de vastelandsduinen ziet men dit anders: daar zitten ook vossen en marterachtigen. Er is dus sowieso al predatie in het duin geweest. Het vermoeden is dat de impact van de katten daardoor relatief klein is.

3) Op welke info baseer je dat? Of: welke informatie heb je nodig om dat te bepalen?

De impact wordt afgeleid uit het onderzoek dat is gedaan op Schiermonnikoog, en dat momenteel loopt op Texel. Daarnaast zien veel mensen de dieren lopen en vind men anekdotisch prooiresten (afgebeten veren, kadavers) of ziet men katten met prooien lopen. Daaruit wordt afgeleid dat er impact is, en dat die relatief groot is, ook omdat ervan nature op de eilanden geen grondgebonden predatoren voorkomen: het ecosysteem is daar dus niet op aangepast.

Als nuttige aanvullend onderzoek wordt het onderzoek genoemd zoals met dat op Texel gepland heeft. Ook katten opnemen in de konijntellingen, en onderzoek met cameravallen, onderzoek aan dieet. Liefst door een onafhankelijk

bureau, onderwijsinstelling of onderzoeksinstituut, en niet door terreinbeheerder zelf, om onafhankelijkheid te borgen. Ook DNA-onderzoek, om te weten hoe die populaties zijn opgebouwd, wordt genoemd. En weten waar nieuwe dieren vandaan komen, en hoe makkelijk een nieuw dier een plek vindt tussen die verwilderde dieren.

4) *Even gesteld dat ze een grote impact hebben en dat die ongewenst is, waarin zie je dan een oplossing? En wat zou je belemmeren bij het uitvoeren van die oplossing(en)?*

Op de eilanden, stellen de deelnemers, zijn er eigenlijk drie verschillende typen katten met elk een eigen oplossing. Ten eerste de huiskatten die uitstapjes maken in natuurgebieden. Dan zijn er de verwilderde katten. Tot slot is zijn er de boerderijkatten die niet worden bijgevoerd, het grootste deel van de tijd op de boerderij verblijft, en wel de Slufter en andere nabij boerderijen gelegen duingebieden in gaat. Boeren en burgers hebben verschillende omgang met hun kat, en moet men dus elk anders benaderen.

Katten in natuurgebieden zijn dus niet een puur ecologisch, maar zeker ook een maatschappelijk vraagstuk. De publieke opinie moet veranderen. Bij honden nemen mensen (tot zekere mate) hun verantwoordelijkheid. Er zijn nauwelijks zwerfhonden. Eigenlijk zou je eenzelfde gedragsverandering willen bewerkstelligen bij katteneigenaren. Voor een duurzame oplossing moet er een gedragsverandering komen bij katteneigenaren. Zij zouden katten moeten steriliseren/castreren en chippen, een halsband moeten geven of binnen houden. In natuurgebieden kun je dan vangen, steriliseren en (eventueel) terugzetten, vooral bij boerderij. Op Schiermonnikoog zou men dat eens kunnen proberen; daar is het best bekend hoe de kattenpopulatie in elkaar zit, en is het een overzichtelijke populatie.

Maar hoe kun je eigenaren prikkelen? Korting op chippen? Een kattenverbod voor toeristen op campings en huisjes? Boetes uitdelen bij het aantreffen van gechipte katten in natuurgebieden (het is immers een overtreding van de Flora- en faunawet)? Alleen aanspreken op verantwoordelijkheid is te minimaal.

Er wordt gepleit om Wadden-breed onderzoek te gaan doen, bijv. via een Waddenfonds-aanvraag. Dat zou deels aanvullend onderzoek moeten zijn, en deels uitvoering: bijvoorbeeld gesubsidieerd chippen en halsbanden voor huiskatten, in combinatie met wegvangen-terugbrengen van katten. In het kader van zo'n project zou wordt tevens gezamenlijk, met de gemeenten, naar oplossingen moeten worden gezocht, die in het veld worden uitgevoerd en getest. Daarbij moet wel bedacht worden dat de eilanden verschillen. Vlieland heeft geen landbouw, op alle eilanden verschillende soorten zoogdieren. Dus men kan niet en-op-een op alle eilanden hetzelfde doen. Elk eiland is uniek! Daar moet dus rekening mee gehouden worden bij het onderzoek. Beheermaatregelen zullen niet per se hetzelfde zijn en er zal dus maatwerk nodig blijven.

De manier waarop de katten op een eiland komen en vervolgens in de natuur terecht komen, verschilt ook. Op Vlieland is minder recreatie, geen boerderijen, op de andere eilanden wel. Dus op verschillende eilanden spelen de drie typen katten in verschillende mate een rol.

5. CONCLUSIE

Er werden op het minisymposium de volgende conclusies worden getrokken:

- de aanwezige beheerders menen dat (verwilderde) katten invloed hebben in hun gebied. Dit was gebaseerd op eigen waarnemingen, op eigen onderzoek of afgeleid uit het onderzoek op Schiermonnikoog,
- conclusies over effecten en maatregelen van onderzoek op het ene eiland zijn, met zorgvuldige aanpassing, toe te passen op alle eilanden, maar wel met een vertaalslag, want de eilanden verschillen.
- er is een sterke behoefte om plannen en werkwijzen voor onderzoek uit te wisselen en om ervoor te zorgen dat er vergelijkingen kunnen worden gemaakt tussen de eilanden. Deze wens zal handen en voeten moeten worden gegeven.
- effecten van katten in natuurgebieden kunnen worden onderscheiden in drie verschillende typen: de verwilderde katten, boerderijkatten en vrijlopende huiskatten met voor elk type verschillende effecten. Deze drie groepen katten hebben een eigen bron, en vragen elk een eigen benadering.
- onder controle krijgen van effecten van katten in natuurgebieden is, meer nog dan bij andere "faunaproblemen", niet alleen biologie, maar ook werken met mensen.
- eigenaren van katten, en dan met name van boerderijkatten, lijken lastig aan te spreken op hun rol in het kattenprobleem in natuurgebieden. Er is een cultuuromslag nodig van verantwoordelijkheid nemen. Daarbij is inspiratie te putten uit hoe de meeste hondenbezitters met hun dieren omgaan. Sleutel tot goed beheer van huiskatten in natuurgebieden is verplicht chippen: zo kunnen dieren worden terugbezorgd bij de eigenaar, verwilderde en huiskatten worden onderscheiden en eigenaren van de laatste worden aangesproken op de aanwezigheid van hun dieren in een natuurgebied.

Bijlage 1. Deelnemers

Chris Braat – Natuurmonumenten
Jasja Dekker – Jasja Dekker Dierecologie
Jitske Esselaar – Staatsbosbeheer
Myrthe Fonck – Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland
Hugh Jansman – Alterra, Wageningen UR
Irene Groeneveld – Van Hall Larenstein
Remy Rijnders – Van Hall Larenstein
Meta Rijks – Staatsbosbeheer
Chris Smit – Rijksuniversiteit Groningen
Cor Smit – Nationaal Park de Duinen van Texel
Iris Straatsma – Van Hall Larenstein
Arjen Strijkstra – Van Hall Larenstein
Anna Steen – Van Hall Larenstein
Carlijn van Tijen
Lex Varkenvisser – Staatsbosbeheer
Sonja Vrijenhoek – Staatsbosbeheer
Michiel van der Weijde – Natuurmonumenten
Martijn Weterings – Van Hall
Carl Zuhorn – Staatsbosbeheer

Bijlages 2-5